

Στὸ μέρος αὐτὸ τῆς Υ.ΑΝ. ὁ Κάντ ἀποδείχνει, ὅτι οἱ καθαρὲς ἔννοιαι τῆς διάνοιας, οἱ κατηγορίες, ὡς καθαρὲς συνθετικὲς ἐνότητες τῶν ἐνοράσεων, δηλαδή ὡς συνθετικὲς κρίσεις a priori ποὺ ὑπάγουν τὸ πλῆθος τῶν διαφορετικῶν ἐνοράσεων στὴν ἐνότητα τῆς καθαρῆς διάνοιας, ἔχουν ἀντικειμενικὴ ἀξία μέσα στὴν ἐμπειρία (ὡς σύνθεση τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν καθαρῶν ἐνοιῶν), γιατί δίχως τὶς κατηγορίες θὰ ἦταν ἀπολύτως ἀδύνατη ἡ ἐμπειρία. Συνεπῶς οἱ συνθετικὲς κρίσεις a priori τοῦ διανοητικοῦ γνωστικοῦ μας κόσμου εἶναι δυνατὲς κι' ἔχουν ἀντικειμενικὴ ἀξία μέσα στὴν ἐμπειρία ὡς καθαρὲς μορφὲς καὶ ἀναγκαστοὶ ὑπερβατικοὶ ὅροι τῆς δυνατότητας τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς δυνατότητας καὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐμπειρίας (τῶν φαινομένων τοῦ φυσικοῦ κόσμου). «Οἱ ὅροι τῆς δυνατότητας τῆς ἐμπειρίας, γράφει ὁ Κάντ, εἶναι ταυτόχρονα καὶ ὅροι τῆς δυνατότητας τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐμπειρίας κι' ἔχουν γι' αὐτὸ ἀντικειμενικὴ ἀξία πέρα σὲ μιὰ συνθετικὴ κρίση a priori» «Die Bedingungen der Möglichkeit der Erfahrung sind zugleich Bedingungen der Möglichkeit der Gegenstände der Erfahrung und haben darum objektive Gültigkeit in einem synthetischen Urteile a priori» (Α. ΑΝ. Β'. ΙΙ. ΙΙ.).

Τὸ βαθύτερο νόημα τῆς Υ.ΑΝ. εἶναι, ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἀναγκαία ἄρμονία ἀνάμεσα στὸ ὑποκείμενο, ποὺ γνωρίζει τὸ ἀντικείμενο, καὶ στὸ ἀντικείμενο, ποὺ γνωρίζεται ἀπὸ τὸ ὑποκείμενο, μιὰ ἀναγκαία ἄρμονία τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φύσης, ὡς ἀντικειμένου τοῦ πνεύματος. Καὶ εἶναι ἀναγκαία ἡ ἄρμονία αὐτὴ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ κόσμου, γιατί δίχως τὴν ἄρμονία αὐτὴ θὰ ἦταν δυνατὴ ἡ γνώση τοῦ κόσμου. Ἡ γνώση τοῦ κόσμου στηρίζεται στὴν ἄρμονία αὐτὴ τοῦ πνεύματος, ὡς καθαρῆς αὐτενέργειας καὶ κοσμικῆς δημιουργίας καὶ παγκόσμιου νομοθέτη τοῦ σύμπαντος, καὶ τοῦ κόσμου ὡς ἀντικειμένου τοῦ πνεύματος. Ἡ ἄρμονία αὐτὴ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ κόσμου, κατὰ τὸν Κάντ, στηρίζεται στὴν ὑπέρτατη ἀρχὴ τῶν συνθετικῶν κρίσεων (Υ.ΑΝ. Βιβλ. Β'. Κεφ. ΙΙ. Τμ. ΙΙ.), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «κάθε ἀντικείμενο ὑποτάσσεται στοὺς ἀναγκαίους ὅρους τῆς συνθετικῆς ἐνότητας τοῦ πλῆθους τῶν διαφορετικῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων μέσα σὲ μιὰ δυνατὴ ἐμπειρία» (Das oberste Principium aller synthetischen Urteile ist also: ein jeder Gegenstand steht unter den notwendigen Bedingungen der synthetischen Einheit des Mannigfaltigen der Anschauung in einer möglichen Erfahrung).

Τὸ πρόβλημα λοιπὸν τῆς δυνατότητας τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori στὴ φυσική, κατὰ τὸν Κάντ, λύεται μόνο μὲ τὴν ἐμπειρία, ὡς σύνθεση αἰσθητικῶν καὶ καθαρῶν πνευματικῶν στοιχείων, τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν κατηγοριῶν, σύμφωνα μὲ τοὺς καθολικοὺς καὶ ἀναγκαίους καθαρὸς a priori καὶ ὑπερβατικοὺς νόμους τοῦ πνεύματος. Μὲ τὸ νόημα αὐτὸ ἡ ἐμπειρία εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ ἀνθρώπινη γνώση καὶ εἶναι γνώση τῆς καθαρῆς διάνοιας καὶ συνεπῶς ἀπόλυτη ἐπιστημονικὴ γνώση μὲ καθολικὴ ἀξία καὶ ἀναγκαιότητα καὶ

ἀντικειμενικὸ καὶ παγκόσμιον κῶρος. Ἡ ἐμπειρία, στὸ νόημα αὐτό, ἔχει ἀπόλυτη βεβαιότητα καὶ εἶναι ἀπόλυτη ἀλήθεια γιὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Ἔτσι μόνο νοεῖται τὸ βαθύτατο νόημα τῶν λόγων τοῦ Κάντ. «Ἡ ἀλήθεια εἶναι μόνο στὴν ἐμπειρία, μποροῦμε νὰ γνωρίσουμε μόνο ὅ,τι μπορεῖ νὰ δοθῇ στὴν ἐμπειρία» (Nur in der Erfahrung ist Wahrheit, nur Erfahrbares ist erkennbar). Οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ Κάντ δὲ θέλουν νὰ εἰποῦν, ὅτι ἡ ἀνθρώπινη γνώση (ἢ ἐμπειρία) εἶναι ἐμπειρικὴ (στὸ νόημα τοῦ ἐμπειρισμοῦ) στὴν πηγὴ τῆς καὶ στὴν οὐσία τῆς καὶ δὲν ἐμφανίζονται τὸν Καντιανισμό ὡς ἐμπειρισμό. Οἱ λόγοι αὐτοὶ θέλουν νὰ εἰποῦν μόνο, ὅτι ἡ ἐμπειρία, ὡς καθαρὴ γνώση τοῦ κόσμου, δὲν εἶναι ἀπατηλὴ, ψεύτικη καὶ σφαλερὴ (μιά φαινομενικότητα (Schein) τοῦ καθαροῦ λόγου), ἀλλ' ἔχει ἀπόλυτη ἀντικειμενικὴ ἀξία, εἶναι ἀπόλυτη ἀλήθεια, ὡς ἡ μόνη δυνατὴ καὶ πραγματικὴ ἐπιστημονικὴ γνώση τοῦ κόσμου με καθολικὸ καὶ παγκόσμιον κῶρος, τῆς ὁποίας τὰ ὄρια ἐκτείνονται μόνο μέσα στὸν αἰσθητὸ φυσικὸ κόσμον. Ἡ ἐννοια τῆς ἐμπειρίας στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ ἀποδείχνει τὸν ἀπόλυτον νοολογισμό τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας του. Καὶ ὁ νοολογισμὸς αὐτὸς ἀποκαλύπτεται σ' ὅλη τὴν Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ φημιζέται ἀπὸ τὸ βαθύτατο λόγο τοῦ Κάντ. «Ἡ θέση μου εἶναι τὸ δημιουργικὸ βάθος τῆς ἐμπειρίας» «Mein Platz ist das fruchtbare Bathos der Erfahrung» (Prolegomena, Anhang).

Ἡ ἐμπειρία συνεπῶς, μετὰ τὸ νόημα τοῦ Κάντ, ἀποδείχνει μετὰ τελεία κριτικὴ καὶ ἀποδεικτικὴ βεβαιότητα τὴ δυνατότητα τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori στὴν περιοχὴ τῆς ἐπιστήμης τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Οἱ συνθετικὲς αὐτὲς κρίσεις εἶναι δυνατὲς μόνο μέσα στὴν ἐμπειρία. Μετὰ τὴ δυνατότητά τους αὐτὴ καὶ τὴν ἀντικειμενικὴ ἀξία τους μέσα στὴν ἐμπειρία οἱ συνθετικὲς κρίσεις a priori (οἱ κατηγορίες) δίνουν τὴ μορφή καὶ τὸ νόμον στὸ αἰσθητικὸ χάος, δημιουργοῦν τὸν κόσμον ὡς σύνολο κάτου ἀπὸ καθολικοὺς καὶ ἀναγκαίους πνευματικοὺς νόμους καὶ θεμελιώνουν τὴ φυσικὴ ἐπιστήμη ὡς καθολικὴ καὶ ἀπόλυτη κοσμικὴ ἐπιστήμη.

Ἡ θεμελίωση τῆς φυσικῆς, ὄχι ὡς ἐμπειρικῆς, ἀλλ' ὡς ἀπόλυτης ἐπιστήμης τοῦ φυσικοῦ κόσμου, εἶναι ἐν' ἀπὸ τὰ δυσκολώτερα καὶ ὑψηλότερα κατωρθώματα τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης τοῦ Κάντ.

Ἀπ' τὴ λύση τώρα τοῦ πρώτου προβλήματος τῆς Υ. ΑΝ., τοῦ προβλήματος τῶν πηγῶν καὶ τῆς οὐσίας τῆς καθαρῆς διανοητικῆς γνώσης τοῦ κόσμου, βγαίνει καὶ ἡ λύση καὶ τοῦ δευτέρου προβλήματος, τοῦ προβλήματος τῶν ὁρίων τῆς γνώσης αὐτῆς. Στὸ πρόβλημα αὐτὸ καὶ ἡ Υ. ΑΝ. ἀπαντᾷ ὅπως καὶ ἡ Ὑπερβ. Αἰσθητικὴ. Καὶ ἡ διάνοια μᾶς γνωρίζει τὸν κόσμον, ὅπως καὶ ἡ αἰσθητικὴ, ὡς αἰσθητὸν κόσμον. Στὴν Κ. Κ. Α. ὁ Κάντ γιὰ πρώτη φορὰ βεβαιώνει, πῶς ὄχι μόνο ἡ αἰσθητικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ διάνοια μᾶς γνωρίζει τὸν κόσμον ὡς κόσμον αἰσθητῶν ὄντων ἢ φαινομένων.¹ Καὶ ὁ λόγος εἶναι φαινε-

1. Στὴν περίφημη φιλοσοφικὴ διατριβὴ του «De mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principiis» (Ἡ μορφή καὶ οἱ ἀρχαὶ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοη-

ρός. Ἡ μόνη δυνατὴ ἀνθρώπινη γνώση εἶναι ἡ ἐμπειρία. Ἄλλ' ἡ ἐμπειρία εἶναι σύνθεσις τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν κατηγοριῶν, τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς τῆς διάνοιας. Οἱ κατηγορίες, ὡς καθαρὲς μορφὲς τῆς διάνοιας, ἐφαρμόζονται μόνο στὴν ὕλη τῆς, σὲ αἰσθητικὲς ἐνοράσεις. Συνεπῶς, ἐφόσον ἡ μορφὴ τῆς διάνοιας ἐφαρμόζεται μόνο στὴν ὕλη τῆς, εἶναι φανερό, πῶς τὰ ὅρια τῆς μορφῆς εἶναι τὰ ὅρια τῆς ὕλης, δηλαδὴ τὰ ὅρια τῆς καθαρῆς διάνοιας εἶναι τὰ ὅρια τῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων ἢ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου τῶν φυσικῶν φαινομένων. Οἱ κατηγορίες, ὡς συνθετικὲς κρίσεις a priori, συνδέουν μόνο αἰσθητικὲς ἐνοράσεις καὶ συνεπῶς οἱ κατηγορίες καὶ οἱ συνθετικὲς ἀρχὲς a priori τῆς καθαρῆς διάνοιας (τ' ἀξιώματα τῆς ἐποπτείας τοῦ κόσμου, οἱ αἰσθητικὲς προλήψεις, οἱ φυσικοὶ νόμοι τῆς ὕλης καὶ τῆς ἐνέργειας, τῆς αἰτιότητος καὶ τῆς ἀλληλενέργειας τῶν ὄντων, τὰ αἰτήματα τοῦ καθαρῶς θεωρητικοῦ λόγου ἢ τῆς καθαρῆς σκέψης ποὺ ἐφαρμόζεται μέσα στὴν ἐμπειρία, ἡ δυνατότητα, ἡ πραγματικότητα καὶ ἡ ἀναγκαιότητα τῆς ἐμπειρίας) ἔχουν ἐφαρμογὴ μόνο μέσα στὸν κόσμον τῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων. Καθαρὲς μορφὲς τῆς αἰσθητικότητος καὶ τῆς διάνοιας, καθαρὲς συνθετικὲς ἀρχὲς a priori τῆς διάνοιας, ὁ χρόνος καὶ ὁ χώρος, οἱ κατηγορίες καὶ οἱ φυσικοὶ νόμοι, εἶναι μορφὲς καὶ ἀναγκαῖοι ὑπερβατικοὶ ὅροι καὶ συστατικὲς ἀρχὲς μόνο τῆς καθαρῆς ὑπερβατικῆς (transzendentalen) γνώσης τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, καθαρὲς μορφὲς καὶ ἀρχὲς μόνο τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ὡς ἀντικειμένου τῆς μόνης δυνατῆς καθαρῆς a priori γνώσης τοῦ ἀνθρώπου μέσ' στὸν κόσμον, τῆς ἐμπειρίας.

Τὸ γενικώτατο λοιπὸν συμπέρασμα καὶ τῆς Υ. ΑΝ. εἶναι, ὅτι ἡ οὐσία (ὄχι ἡ ὑπαρξή) τοῦ κόσμου εἶναι ὑπερβατικὴ (transzendent) καὶ ἀσύλληπτη καὶ γιὰ τὴ διάνοια. Καὶ ἡ Ὑπερβατικὴ Ἀναλυτικὴ θεμελιώνει τὸν ὑπερβατικὸν ἰδεαλισμὸν τῆς Ὑπερβ. Αἰσθητικῆς.

Σχετικὰ ὅμως μὲ τὴν κεντρικὴ αὐτὴ ἀρχὴ τῆς γνωσιολογίας τοῦ Κάντ εἶναι ἀναγκαῖα μιὰ διασάφηση. Ὁ ὑπερβατικὸς ἰδεαλισμὸς τοῦ Κάντ, ὅταν δὲν κατανοηθῆ βαθιὰ καὶ ὕπως πρέπει, εἶναι εὐκολώτατο νὰ παρανοηθῆ καὶ νὰ θεωρηθῆ ὡς φαινομενισμὸς καὶ ὡς ἄρνησις τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Μὲ τὴν παρανόησιν μάλιστα αὐτὴ στὸ παρελθόν, καὶ ἰδίως ἀπὸ μεγάλους φιλοσόφους ὕπως ὁ Fichte καὶ ὁ Schopenhauer, ὁ κριτικὸς ἰδεαλισμὸς τοῦ Κάντ ἐθεωρήθη ὡς ὑποκειμενικὸς ἰδεαλισμὸς καὶ ὡς τελεία ἄρνησις τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τοῦ κόσμου. Στὴν παρανόησιν αὐτὴ ἐστηρίχτηκαν καὶ ὅλες οἱ κατηγορίες ἐναντίον τοῦ Καντιανισμοῦ ὡς ἀγνωστικισμοῦ καὶ σκεπτικισμοῦ. Ἡ παρανόησις αὐτὴ μάλιστα ἔγινε ἀφορμὴ νὰ διακόψουν ὁ Κάντ καὶ ὁ Fichte τὶς φιλικώ-

τοῦ κόσμου), μὲ τὴν ὁποία ὁ Κάντ ἔκαμε στὰ 1770 τὴν πρώτη ἐμφάνισίν του στὸν κόσμον ὡς ταχτικὸς καθηγητὴς τῆς λογικῆς καὶ τῆς μεταφυσικῆς στὸ Πανεπιστήμιον τῆς πατρίδας του, εἶχε ὑποστηρίξει, πῶς μόνο ἡ αἰσθητικὴ μᾶς γνωρίζει τὸν κόσμον ὡς κόσμον φαινομένων. Στὴν Κ. Κ. Α. ὅμως προχωρεῖ ἀκόμα περισσότερο καὶ ὑποστηρίξει, πῶς καὶ ἡ διάνοια δὲν ξεπερνᾷ τὰ ὅρια τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου.

τατες πρὶν σχέσεις τους καὶ ἡ μεγάλη τους φιλία νὰ καταλήξῃ σ' ἐχθρά.

Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὕστερ' ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκδοση τῆς Κ.Κ.Λ. ἔγινε ἀπὸ πολλοὺς στὴ Γερμανία ἡ παρανόηση αὐτὴ τῆς θεωρίας τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ὁ Κάντ στὴ δεύτερη ἔκδοση τῆς κριτικῆς του ἀφιέρωσε εἰδικὸ κεφάλαιο (Widerlegung des Idealismus), ποὺ δὲν ὑπῆρχε στὴν πρώτη ἔκδοση, γιὰ νὰ διαφωτίσῃ τὸ σπουδαιότατο αὐτὸ μέρος τῆς φιλοσοφίας του.

Ὁ ὑπερβατικὸς ἰδεαλισμὸς, τονίζει ὁ Κάντ στὸ κεφάλαιο αὐτό, δὲν ἀρνιέται τὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ τοῦ κόσμου (ἀπεναντίας τῆ βεβαιώνει μὲ ἀπόλυτη κριτικὴ καὶ ἀποδεικτικὴ βεβαιότητα) καὶ δὲν εἶναι ὑποκειμενικὸς ἰδεαλισμὸς, οὔτε ὁ προβληματικὸς ἰδεαλισμὸς τοῦ Descartes, οὔτε ὁ ἰδεαλισμὸς τοῦ Berkeley.

Ὁ γνωσιοθεωρητικὸς ὑπερβατικὸς ἰδεαλισμὸς ἀνιέρφεται μόνο στὶς γνωστικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ διακρίνει ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν γνωστικῶν ὄσῳν τούς καὶ τῆς ἀπόλυτης ἀντικειμενικῆς ἀξίας τῶν γνώσεων τοῦ ἀνθρώπου τὸν αἰσθητὸ κόσμον τῶν φαινομένων, ποὺ γνωρίζουμε μὲ τὸ θεωρητικὸ λόγον, καὶ τὸν ὑπεραἰσθητὸ ἢ νοητὸ κόσμον τῶν ὑπερβατικῶν ὄντων ἢ νοουμένων, ποὺ ἀγνοοῦμε α' εἶναι τελείως ἀδύνατον νὰ συλλάβουμε σ τὴν οὐσίαν του ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς καθαρῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας.

Ὁ κριτικὸς λοιπὸν ἰδεαλισμὸς διακρίνει μόνο ἀπὸ γνωσιοθεωρητικὴ ἀποψη καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν ὄσῳν τοῦ καθαρῶς θεωρητικοῦ λόγου τὸ φαινόμενο καὶ τὸ καθαυτὸ ὄν ἢ νοούμενον καὶ δέχεται, πῶς τὰ καθαρὰ ὑπερβατικὰ στοιχεῖα τῆς αἰσθητικότητας καὶ τῆς διάνοιας (οἱ μορφές καὶ οἱ ἀρχές τῆς καθαρῆς α priori γνώσης) δὲν ἔχουν ἀπόλυτη ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ, ἀλλὰ μόνο ἰδανικὴ ὑπαρξὴ καὶ ἐμπειρικὴ πραγματικότητα καὶ μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τους στὴν ἐμπειρία ἔχουν ἀπόλυτη ἀντικειμενικὴ ἀξία, ὡς ἀναγκαῖοι ὄροι τῆς μόνης δυνατῆς καθαρῆς γνώσης τῆς γνωστικῆς συνείδησης τοῦ κόσμου. Ἡ θεωρία ὅμως αὐτὴ δὲν ἀρνιέται καθόλου τὴν πραγματικότητα τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἀντίθετα βεβαιώνει τὸν κόσμον κριτικὰ καὶ μὲ ἀδιάσειστη ἐπιστημονικὴ βεβαιότητα.

Ὁ κριτικὸς ἰδεαλισμὸς βεβαιώνει, πῶς οἱ καθαρὲς καὶ ὑπερβατικὲς μορφές καὶ ἀρχές τῶν γνώσεων τοῦ ἀνθρώπου ἐφαρμόζονται μόνο μέσα στὸν κόσμο τῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων ἢ τῶν φαινομένων τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ δὲν ἔχουν ἐφαρμογὴ στὸν ὑπεραἰσθητὸ ἢ ὑπερφυσικὸ κόσμον τῶν καθυτῶν ὄντων ἢ νοουμένων. Αὐτὸ ὅμως δὲ θὰ εἰπῆ καθόλου, πῶς τὰ φαινόμενα δὲν ἔχουν πραγματικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ, ὡς φαινόμενα, καὶ συνεπῶς εἶναι μόνο πλάσματα τῆς ἀνθρώπινης φαντασίας, ὄνειρα καὶ ὄνειροίσκιαι. Ὁ Κάντ γιὰ νὰ διαφωτίσῃ τελείως τὸ σύστημά του στὸ σημεῖο αὐτό, ποὺ ἔχει ἀπειρη σημασία γιὰ τὴ φιλοσοφία καὶ ὅλη τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ κόσμου, κάνει διάκριση (στὴν ἀρχὴ τῆς Ὑπερβατ. Διαλεκτικῆς) τῶν δυὸ Γερμανικῶν ὄσῳν «Erscheinung = φαινόμενο» καὶ «Schein = φαινομενικότητα».

Ἡ φαινομενικότητα δὲν ἔχει ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, εἶναι

πλάνη, αἰτιαπάτη, ὄνειροφαντασία. Τὸ φαινόμενο ὁμῶς, ὡς φαινόμενο, εἶναι ἀπόλυτα πραγματικὸ μέσα στὸν πραγματικὸ καὶ ἀντικειμενικὸ κόσμον τῶν φυσικῶν φαινομένων· τὸ φαινόμενο, κατὰ τὸν Κάντ, δὲν εἶναι μι' ἀπλή φαινομενικότητα, κάτι σὰν τὴν Ἰνδικὴν Maya στὴ φιλοσοφία τῶν Ἰνδικῶν Οὐπανισάδων καὶ στὴ βαθύτατα Ἰνδικὴ σκέψη τοῦ Schopenhauer, ὅπως φανερώνεται στὸ γνωστὸ ἀριστούργημά του «Die Welt als Wille und Vorstellung» (Ὁ κόσμος ὡς θέληση καὶ ὡς παρὰστυση), ἀλλ' ἔχει ἀπόλυτη ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα. Τὰ φαινόμενα, ὡς φαινόμενα, εἶναι πραγματικά καὶ ἀντικειμενικά καὶ εἶναι αὐτά, ποὺ μᾶς δίνουν εἰς αἰσθητικές μας ἐνοράσεις, τὸ πρῶτο στοιχεῖο τῆς καθαρῆς γνώσης μας τοῦ κόσμου. Γιὰ τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα τῶν φαινομένων μᾶς βεβαιώνουν ἀπόλυτα οἱ αἰσθήσεις μας. Οἱ αἰσθήσεις μᾶς λένε τὴν ἀλήθεια καὶ δὲ μᾶς ἀπατοῦν εἶναι μι' ἀπόλυτη ἀλήθεια, ποὺ ἔδωκε στὸν κόσμο ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ (Ἐπερβ. Διαλεκτική, Εἰσαγωγή) σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ νοολογισμὸ τῆς προκαντιανῆς φιλοσοφίας.

Ὁ κόσμος, κατὰ τὸν Κάντ, ὑπάρχει καὶ εἶναι ἀντικειμενικὰ πραγματικός, μόνο πρὸς τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα τὸν γνωρίζει ὡς κόσμον φαινομένων, γιατί ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει τὴ γνωστικὴ δύναμη νὰ γνωρίσῃ τὸν κόσμο μὲ κανένα ἄλλο τρόπο, παρὰ μόνο μὲ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο δίνεται στὴν αἰσθητικότητά του καὶ τὸν ἐπεξεργάζεται πνευματικὰ μὲ τὴ διάνοια. Ἐκεῖνο ποὺ γνωρίζει ὁ ἄνθρωπος εἶναι μόνο τὸ φαινόμενο, ἡ αἰσθητὴ ἀπὸ τὴ γνωστικὴ δύναμή του μορφή τοῦ νοουμένου, τοῦ καθαυτοῦ ὄντος. Τὸ φαινόμενο εἶναι τὸ ἴδιο τὸ νοούμενο καθαυτὸ ὄν ὡς ἀντικείμενο τῆς μόνης δυνατῆς θεωρητικῆς γνώσης τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἐμπειρίας (στὸ νόημα τοῦ Κάντ). Καὶ ὁ καθαρὸς θεωρητικὸς ἄνθρωπος λόγος γνωρίζει μόνο τὰ φαινόμενα, γιατί οἱ καθαρὲς μορφὲς καὶ οἱ ὑπερβατικὲς (transzendentalen) ἀρχὲς τῶν θεωρητικῶν γνώσεων τοῦ ἀνθρώπου ἐφαρμόζονται μόνο στὸν κόσμο τῶν αἰσθητικῶν του ἐνοράσεων, ποὺ δέχεται μὲ τὴν αἰσθήσει του ἀπὸ τὸν κόσμο τῶν αἰσθητῶν ὄντων, καὶ οἱ γνωστικὲς δυνάμεις μας δὲν ξεπερνοῦν ποτὲ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τὰ ὅρια τῆς αἰσθητικότητας καὶ τῆς ἐμπειρίας, ὡς καθαρῆς πνευματικῆς σύνθεσης τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν κατηγοριῶν.

Ὁ ὑπερβατικὸς συνεπῶς ἰδεαλισμὸς δὲν εἶναι ὑποκειμενικὸς ἰδεαλισμὸς καὶ δὲν ἀρνιέται τὴν ἀντικειμενικὴ ὕπαρξη τοῦ κόσμου· ὁ ἰδεαλισμὸς τοῦ Κάντ θεμελιώνει τὸ γνωσιοθεωρητικὸ δυϊσμὸ τοῦ κόσμου (ἀπάνω στὸ δυϊσμὸ αὐτὸ θὰ θεμελιωθῆ ὁ κοσμολογικὸς ἢ μεταφυσικὸς δυϊσμὸς καὶ ὁ μεταφυσικὸς καὶ ἠθικὸς ἰδεαλισμὸς) καὶ βεβαιώνει κριτικά, ὅτι ὑπάρχει ἀπόλυτα καὶ ὁ αἰσθητὸς καὶ ὁ ὑπεραισθητὸς κόσμος. Στὸ βαθύτερο νόημα τῆς σκέψης τοῦ Κάντ καὶ τὸ «φαινόμενο» καὶ τὸ «νοούμενο» εἶναι ἀπολύτως πραγματικά. Τὸ φαινόμενο εἶναι ἡ ὕλη τῆς σκέψης μας καὶ τὴν ὕλη αὐτὴ δίνει στὴ γνωστικὴ μας συνείδηση μόνο τὸ νοούμενο. Δίχως τὸ νοούμενο δὲ θὰ ὑπῆρχε οὔτε τὸ φαινόμενο. Καὶ ἐπειδὴ οἱ αἰσθήσεις μας μᾶς βεβαιώνουν

ἀπόλυτα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ φαινομένου, ὑπάρχει μὲ ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα καὶ κριτικὴ βεβαιότητα καὶ τὸ νοούμενο. Δίχως τὸ φαινόμενο ἔξ ἄλλου ἡ σκέψη μας εἶναι μόνο καθαρὴ μορφὴ, χωρὶς κανένα ὑλικὸ περιεχόμενο, καὶ συνεπῶς ἄδεια, μὲ τὸν ἴδιο τὸ λόγο τοῦ Κάντ. Τὸ φαινόμενο γεμίζει τὴ σκέψη μας, ἀλλ' ἡ θεωρητικὰ ἀσύλληπτη καὶ ἀγνώριστη ἀρχὴ τοῦ φαινομένου εἶναι τὸ νοούμενο, τὸ καθαυτὸ ὄν (das Ding an sich).

Ἡ Ὑπερβατικὴ λοιπὸν Ἀναλυτικὴ γενικὰ λύει καὶ τὰ δύο προβλήματα τῶν πηγῶν καὶ τῶν ὁρίων τῆς διανοητικῆς γνώσης τοῦ κόσμου. Στὸ πρῶτο πρόβλημα ἡ Υ. ΑΝ. ἀποδείχνει, πῶς ἡ διάνοια εἶναι καθαρὴ πνευματικὴ αὐτενέργεια καὶ δημιουργία καὶ ἡ διανοητικὴ γνώση τοῦ κόσμου εἶναι καθαρὴ καὶ αὐτόματη πνευματικὴ σύνθεση τῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν καθαρῶν αργιστῶν διανοητικῶν ἐννοιῶν σύμφωνα μὲ τοὺς ὑπερβατικοὺς νόμους τῆς καθαρῆς διάνοιας καὶ συνεπῶς οἱ πηγὲς τῶν γνώσεών μας εἶναι δύο, ἡ αἰσθητικότης καὶ ἡ καθαρὴ διάνοια, ὁ αἰσθητὸς κόσμος καὶ τὸ πνεῦμα.

Στὸ δεύτερο πρόβλημα, τὸ πρόβλημα τῶν ὁρίων τῆς διανοητικῆς γνώσης, ἡ Υ. ΑΝ. βεβαιώνει, ὅτι ἡ μόνη δυνατὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο καθαρὴ θεωρητικὴ γνώση εἶναι ἡ ἐμπειρία, ὡς σύνθεση τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς τῆς διάνοιας σύμφωνα μὲ τοὺς ὑπερβατικοὺς νόμους τοῦ πνεύματος, καὶ ὅτι τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας εἶναι τὰ ὅρια τῶν αἰσθητικῶν μας ἐνοράσεων, δηλαδὴ τὰ ὅρια τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου τῶν φαινομένων. Ἐπίσης ἡ Υ. ΑΝ. μὲ τὶς κριτικὲς λύσεις τῶν δύο αὐτῶν προβλημάτων λύει ταυτόχρονα καὶ τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τῶν συνθετικῶν κρίσεων αργιστῶν στὴν περιοχὴ τῆς ἐπιστήμης τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ θεμελιώνει τὴ φυσικὴ ὡς καθαρὴ καὶ ἀπόλυτη θεωρητικὴ ἐπιστήμη.

Τέλος ἡ Υ. ΑΝ. θεμελιώνει ὀριστικὰ καὶ ἀκλόνητα τὸν ὑπερβατικὸν ἰδεαλισμὸ τοῦ Κάντ, πού τὰ πρῶτα θεμέλιά του θέτει ἡ Ὑπερβ. Αἰσθητικὴ.

4. ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ

Ἡ Ὑπερβ. Διαλεκτικὴ εἶναι ἡ κριτικὴ ἔρευνα τοῦ τρίτου γνωστικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ λόγου ἢ λογισμοῦ. Ὁ λόγος εἶναι ἡ ὑψηλότερη πνευματικὴ δύναμη καὶ λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ κορυφὴ τῆς πνευματικῆς δημιουργίας. Ὁ λόγος εἶναι ἡ πνευματικὴ δύναμη τῆς λογικῆς ὑπαγωγῆς τοῦ μερικοῦ καὶ τοῦ σχετικοῦ στὸ καθολικὸ καὶ στὸ ἀπόλυτο. Μὲ τὴ δύναμη τοῦ λογισμοῦ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα σύμφωνα μὲ τοὺς καθολικοὺς καὶ ἀναγκαίους ἐσωτερικοὺς νόμους του (τοὺς νόμους τῆς Γεν. Λογικῆς) ὑψώνεται συλλογιστικὰ ἀπὸ μιὰ γνωστὴ ἀρχὴ σὲ μι' ἄλλη ἀγνώστη ἀρχὴ καὶ ἀπὸ μιὰ μερικὴ καὶ σχετικὴ ἀρχὴ σὲ μιὰν ἄλλη καθολικώτερη, ἀναγκαιότερη καὶ ὑψηλότερη.

Ἡ διάνοια εἶναι ἡ πνευματικὴ συνθετικὴ δύναμη τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν καὶ ἡ πηγὴ τῶν ἐμπειρικῶν ἐννοιῶν ἢ γνώσεων¹ τοῦ

1. Δὲς τὴν ὑποσημείωση 1 στή σελ. CV.

διανοητικοῦ κόσμου, ὡς συνθέσεων τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν κατηγοριῶν σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς Ὑπερβ. Λογικῆς. Ὁ λόγος εἶναι ἡ πνευματικὴ συνθετικὴ δύναμη τῶν ἐμπειρικῶν αὐτῶν γνώσεων τῆς διάνοιας καὶ ἡ πηγὴ τῶν λογικῶν ἐννοιῶν σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς Γεν. Λογικῆς.

Ἡ διάνοια ὑπάγει τὰ φαινόμενα στὴ συνθετικὴ ἐνότητα τῆς ὑπερβατικῆς αὐτοσυνείδησης τοῦ στοχαστικοῦ ὑποκειμένου τοῦ γνωρισμοῦ τοῦ κόσμου σύμφωνα μὲ ὠρισμένους καθολικοὺς καὶ ἀναγκαίους a priori κανόνες. Ὁ λόγος ὑπάγει τοὺς κανόνες τῆς διάνοιας σὲ ὠρισμένες a priori λογικὰς ἀρχές. Συνεπῶς ὁ λόγος εἶναι ἡ πνευματικὴ συνθετικὴ δύναμη τῆς σύνθεσης ὅλου τοῦ ἐννοιολογικοῦ κόσμου τῆς διάνοιας καὶ τῆς ὑπαγωγῆς του σὲ ὑψηλότερες καθαρὰ πνευματικὰς ἀρχές σύμφωνα μὲ τοὺς ἀναγκαίους καὶ ἀπόλυτους νόμους τοῦ πνεύματος, ὡς καθαρῆς μορφῆς, τοὺς λογικοὺς νόμους.

Καὶ ἡ διάνοια καὶ ὁ λόγος εἶναι καθαρὰς πνευματικὰς συνθετικὰς δυνάμεις καὶ πηγὲς ἐννοιῶν, ὡς πνευματικῶν συνθέσεων. Ἄβυσσος ὅμως χωρίζει τὶς ἐννοίες τῆς διάνοιας ἀπὸ τὶς ἐννοίες τοῦ λόγου. Οἱ πρῶτες ἐννοίες εἶναι ἐννοίες μὲ ἀντικειμενικὸ περιεχόμενο ἀπὸ τὸν πραγματικὸ αἰσθητὸ κόσμον, οἱ δευτέρες ὅμως ἐννοίες εἶναι ἐννοίες, ποὺ δὲν ἔχουν κανένα πραγματικὸ καὶ ὑλικὸ περιεχόμενο· στὶς ἐννοίες τῆς διάνοιας ἀνταποκρίνονται ἄμεσα μὲ τὶς αἰσθητικὰς ἐνοράσεις αἰσθητὰ ἀντικείμενα τοῦ πραγματικοῦ φυσικοῦ κόσμου, στὶς ἐννοίες ὅμως τοῦ λόγου δὲν ἀνταποκρίνεται κανένα ἀντικείμενον οὔτε τοῦ αἰσθητοῦ, οὔτε τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου. Ἡ διάνοια ἀναφέρεται ἄμεσα στὴν αἰσθητικὴν καὶ μὲ τὴν αἰσθητικὴν στὴν πραγματικότητα, ὁ λόγος ὅμως ἀναφέρεται ἄμεσα στὴ διάνοια καὶ ἔμμεσα μὲ τὴν διάνοια στὴν αἰσθητικὴν καὶ στὸν ἀντικειμενικὸ αἰσθητὸ κόσμον.

Ἡ οὐσία τῶν ἐννοιῶν τοῦ λόγου, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, εἶναι καθαρὰ ἰδεατὴ. Οἱ ἐννοίες τῆς διάνοιας εἶναι καθαρὰς πνευματικὰς συνθέσεις μορφῆς καὶ ὕλης, οἱ ἐννοίες ὅμως τοῦ λόγου εἶναι καθαρὰς πνευματικὰς συνθέσεις μόνο μορφῆς, καθαρὰς ἰδέες, ἀπλὲς μορφῆς τοῦ λόγου. Τὶς ἐννοίες τοῦ λόγου ὁ Κάντ ὀνομάζει ὑπερβατικὰς (transzendentalen) ἰδέες, ὡς ὑπερβατικὰς ἢ ὑπερεμπειρικὰς ἐννοίες δίχως κανένα ἀντικειμενικὸ καὶ ὑλικὸ περιεχόμενο οὔτε ἀπὸ τὸν αἰσθητό, οὔτε ἀπὸ τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον.

Ὁ λόγος συνεπῶς, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, εἶναι τὸ ὄργανον τῆς λογικῆς σύνθεσης καὶ συστηματικῆς ἐνότητας τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας σύμφωνα μὲ τοὺς ἀπόλυτους λογικοὺς νόμους τοῦ πνεύματος. Στὴ συστηματικὴ αὐτὴ πνευματικὴ ὁργάνωση τοῦ κόσμου τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, κατὰ τὸν Κάντ, τείνει ὀλοένα σὲ ὑψηλότερες καὶ καθολικώτερες πνευματικὰς συνθετικὰς μορφὰς καὶ τέλος στὴν ἀπόλυτη συνθετικὴ ἐνότητα τοῦ παντός. Ἀπὸ τὸ μερικώτερον καὶ σχετικώτερον ὑψώνεται λογικὰ ὀλοένα πρὸς τὸ καθολικώτερον καὶ ἀναγκαιότερον καὶ τέλος στὴν ὑψηλότερη κορυφὴ τῆς ἀπειροῦς σειρᾶς τῶν ὄρων τῆς πνευματικῆς σύνθεσης, στὴν ἀπροσδιόριστη ὀλότητα ὅλης τῆς δημιουργίας καὶ στὴν ἀπόλυτη πνευματικὴ συνθετικὴ ἐνότητα. Ἡ τάσις αὐτὴ πρὸς τὸ ἀπόλυτον, ἡ τάσις τῆς ὑπα-

γωγῆς τῆς ἐμπειρίας στοὺς καθολικοὺς καὶ ἀναγκαίους νόμους τοῦ καθαρῶ ἰσχύου, ὡς μορφῆς, τονίζει ὁ Κάντ, εἶναι μιὰ μεταφυσικὴ τάση μέσα στὴ φύση καὶ στὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ. Ἀπὸ βαθύτατες ἐσωτερικὲς καὶ φυσικὲς μεταφυσικὲς ἀνάγκες ὁ ἀνθρώπινος λόγος τείνει νὰ συστηματοποιήσῃ καὶ ὀργανώσῃ πνευματικὰ τὸν αἰσθητὸ κόσμον, ὡς ἀντικείμενον τῆς ἐμπειρίας καὶ ὡς κόσμον μέσα στὸν ὁποῖο ἐκδηλώνεται καὶ ἐκτείνεται ἡ δημιουργία τοῦ πνεύματος, καὶ νὰ θέσῃ μέσα στὴ φύση τὴν ἀπόλυτη τάξιν καὶ ἁρμονίαν τοῦ πνεύματος καὶ κυρίαρχον τοῦ σύμπαντος τὸν ἀπόλυτον Ἔν, ποὺ εἶναι ἡ ἀπόλυτη πνευματικὴ συνθετικὴ ἐνότητα ὅλου τοῦ κόσμου, ἡ κορυφὴ ὅλης τῆς δημιουργίας, τὸ ἀπροσδιόριστον ἀπὸ ὄρους, κανόνες, ἀρχὲς καὶ νόμους, ὁ ἀπροσδιόριστος ὄρος ὅλων τῶν ὄρων, ἡ ἀναρχὴ ἀρχὴ ὅλων τῶν ἀρχῶν, ὁ ἀπόλυτος νόμος ὅλων τῶν νόμων.

Οἱ καθολικὲς αὐτὲς συστηματικὲς καὶ συνθετικὲς ἐνότητες τοῦ λόγου, στὶς ὁποῖες τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὑψώνεται μὲ τὶς ἐσωτερικὲς δυνάμεις του, σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς Γενικῆς Λογικῆς, εἶναι οἱ ὑπερβατικὲς ἰδέες, στὸ νόημα τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας. Ὅλη ἡ διαφορὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ καὶ τῆς προκαντιανῆς φιλοσοφίας ἐγκεῖται ἀκριβῶς στὴ θεωρία αὐτῆ τοῦ λόγου καὶ τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν. Καὶ ὁ Κάντ καὶ οἱ φιλόσοφοι τοῦ δογματικοῦ ἰδεαλισμοῦ τῆς προκαντιανῆς ἐποχῆς θεωροῦν τὸ λόγο ὡς πηγὴν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν. Ἡ διαφορὰ τους εἶναι μόνο στὸ νόημα τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν.

Ὁ Κάντ θεωρεῖ τὶς ὑπερβατικὲς ἰδέες μόνο ὡς καθαρὲς καὶ ἀπλὲς ὑπερεμπειρικὲς ἐννοιες. Οἱ ὑπερβατικὲς ἰδέες τοῦ Κάντ δὲν εἶναι οὔτε ἐμπειρικὲς ἐννοιες, ἐννοιες τῶν ἀντικειμένων τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας, ἀλλ' οὔτε καὶ ὑπερβατικὲς (transzendente) ἐννοιες τῶν ὑπερβατικῶν ἀντικειμένων τοῦ υπεραισθητοῦ κόσμου, μ' ἄλλους λόγους οἱ ὑπερβατικὲς ἰδέες, κατὰ τὸν Κάντ, δὲν εἶναι οὔτε ἐμπειρικὲς γνώσεις τοῦ αἰσθητοῦ, ἀλλ' οὔτε καὶ ὑπερβατικὲς γνώσεις τοῦ υπεραισθητοῦ. Οἱ ὑπερβατικὲς ἰδέες δὲν εἶναι ἐμπειρικὲς γνώσεις τοῦ αἰσθητοῦ, γιατί δὲν ἀνταποκρίνονται σ' αὐτὲς αἰσθητικὲς ἐνοράσεις τῶν ἀντικειμένων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἐπίσης οἱ ὑπερβατικὲς ἰδέες δὲν εἶναι ὑπερβατικὲς γνώσεις τοῦ υπεραισθητοῦ, γιατί δὲν ἀνταποκρίνονται σ' αὐτὲς πνευματικὲς ἐνοράσεις τῶν νοητῶν ὄντων τοῦ υπεραισθητοῦ κόσμου.

Συνεπῶς οἱ ὑπερβατικὲς ἰδέες, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, δὲν εἶναι οὐσιαστικὲς ἢ ὑπερβατικὲς ἀρχὲς τῶν ὑπερβατικῶν ἀντικειμένων τοῦ υπεραισθητοῦ κόσμου, ἀλλὰ μόνο κανονιστικὲς ἀρχὲς τοῦ καθαρῶ ἰσχύου στὴν ἐνδοκοσμικὴ ἐφαρμογὴ του μέσα στὸν κόσμον τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τῆς ἐμπειρίας.

Μὲ τὸ νόημα αὐτὸ ὁ ἀνθρώπινος λόγος δὲν εἶναι γνωστικὸ ὄργανον τοῦ υπεραισθητοῦ καὶ πηγὴ τῶν ὑπερβατικῶν ἀρχῶν τῶν ὑπερβατικῶν γνώσεων τοῦ νοητοῦ κόσμου, ἀλλὰ μόνο ὄργανον γὰρ τῆς λογικῆς οὐνθεσης, συστηματικοποίησης, ὀργάνωσης, τάξεως καὶ ἁρμονίας τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας. Μ' ἄλλους λόγους ὁ καθαρὸς λόγος, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι ὁ παγκόσμιος νομοθέ-

της τῶν ἀναγκαίων καὶ ἀπολύτων νόμων τοῦ πνεύματος στὴ θεωρητικὴ καὶ στὴν ἠθικὴ του χρῆσις καὶ στὴν ἐνδοκοσμικὴ ἐφαρμογὴ του μέσα στὸν κόσμον καὶ στὴ θεωρητικὴ καὶ ἠθικὴ ζωὴ τοῦ κόσμου.

Ἀντίθετα ἡ δογματικὴ ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία τῆς προκαντιανῆς ἐποχῆς δέχεται τὶς ὑπερβατικὰς ἰδέες ὡς ὑπερβατικὰς γνώσεις καὶ ὑπερβατικὰς οὐσιαστικὰς ἀρχὰς τῶν ὑπεραισθητῶν ὄντων καὶ συνεπῶς θεωρεῖ τὸ λόγον ὡς γνωστικὸ ὄργανον τοῦ ὑπερβατικοῦ κοσμοῦ.

Ἡ θεωρία αὐτὴ τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν, στὸ νόημα τοῦ δογματικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ὀφείλεται, κατὰ τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Κάντ, σὲ μιὰ θεμελιακὴ πλάνη τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, στὴν πλάνη, πῶς ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ μὲ τὶς γνωστικὰς δυνάμεις του νὰ σιλλάβῃ καὶ νὰ γνωρίσῃ τὸν ὑπερβατικὸν κόσμον τῶν νοουμένων. Τὴν πλάνην αὐτὴν ὁ Κάντ ὀνομάζει ὑπερβατικὴ φαινομενικότητα (transzendentale Schein) τοῦ καθαροῦ θεωρητικοῦ λόγου. Ἡ μεγάλη πλάνη τῆς δογματικῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας, κατὰ τὸν Κάντ, ἐγκεῖται ἀκριβῶς στ' ὅτι δὲ διακρίνει τὸ «φαινόμενο» ἀπὸ τὸ «καθαυτὸ ὄν» ἢ «νοούμενον» καὶ δέχεται, πῶς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα γνωρίζει τὸν κόσμον ὅπως εἶναι αὐτὸς καθαυτός, ὅχι ὡς κόσμος φαινομένων, ἀλλ' ὡς κόσμος νοουμένων. Ἡ θεωρία ὅμως αὐτὴ τοῦ δογματισμοῦ, στὸ φῶς τῆς κριτικῆς τοῦ Κάντ, εἶναι μιὰ ὑπερβατικὴ φαινομενικότητα (Schein, illusion), μὲ αὐταπάτην καὶ πλάνην τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, ποὺ φαντάζεται, πῶς τὸ φαινόμενο ταυτίζεται μὲ τὸ ὑπερβατικὸν καθαυτὸ ὄν, καὶ συνεπῶς πιστεύει, πῶς γνωρίζει τὸν ὑπερβατικὸν κόσμον, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά δὲ γνωρίζει παρὰ μόνον τὸ φαινόμενο καὶ τὸν κόσμον ὡς αἰσθητὸν κόσμον φαινομένων.

Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ βαθύτατες ἐσωτερικὰς φυσικὰς μέσα του μεταφυσικὰς ἀνάγκας καὶ τάσεις τείνει νὰ ξεπεράσῃ τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας, τῆς σχετικότητος καὶ τῆς ἐνδεχομενικότητος, καὶ νὰ ὑψωθῇ στὸ ἀπόλυτον, στὴν ὑπέροχτην πνευματικὴν συνθετικὴν ἐνότητα τοῦ παντός καὶ στὴν ἀπόλυτην πνευματικὴν ἀναγκαιότητα. Στὸ ἔργον του ὅμως αὐτό, ἔργον λογικῆς σύνθεσης τῆς ἐμπειρίας καὶ πνευματικῆς κοσμικῆς ἀρμονίας, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, κατὰ τὸν Κάντ, ἀπὸ βαθύτερους μεταφυσικοὺς λόγους πέφτει στὴ φυσικὴ καὶ ἀναπόφευχτη ὑπερβατικὴ φαινομενικότητα τοῦ καθαροῦ θεωρητικοῦ λόγου καὶ θεμελιώνει ὅλον τὸ ἔργον τῆς δογματικῆς μεταφυσικῆς ἀπάνω στὴ φαινομενικότητα αὐτὴν καὶ σὲ σειράν σφαλμάτων, ποὺ ὀφείλονται στὴ φαινομενικότητα αὐτή.

Μὲ τὴν ὑπερβατικὴν φαινομενικότητα τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ «φαινομένου» καὶ τοῦ «νοουμένου» τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀπ' τὸ ἓνα μέρος ἐπεκτείνει τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας καὶ ἐφαρμόζει τὶς καθαρὰς μορφὰς καὶ ἀρχὰς τῆς αὐριόγι γνώσεως τοῦ αἰσθητοῦ (τὶς καθαρὰς ἐνοράσεις τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, τὶς κατηγορίας, τὸ νόμον τῆς φυσικῆς αἰτιότητος καὶ τοὺς ἄλλους γενικοὺς φυσικομαθηματικοὺς νόμους) καὶ στὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον, ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος θεωρεῖ τὶς ὑπερβατικὰς ἰδέας, ὅχι ὡς ἀπλῆς

μορφές και κανονιστικές αρχές του λόγου στην ένδοξοσμική εφαρμογή του, ἀλλ' ὡς ὑπερβατικές ἔννοιες με ὑπερβατικὸ ὑλικὸ περιεχόμενο, ὡς οὐσιαστικές αρχές και ὑπερβατικές γνώσεις τοῦ υπεραισθητοῦ κόσμου.

Ἔτσι ἡ δογματικὴ θεωρητικὴ φιλοσοφία συγχύζει τὰ ὅρια και τῆς διάνοιας και τοῦ λόγου, παραγνωρίζει τὴ γνωστικὴ δύναμη και ἰκανότητα και τῶν δυὸ αὐτῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν και θεωρεῖ τὸ λόγο ὡς γνωστικὸ ὄργανο τοῦ ὑπερβατικοῦ υπεραισθητοῦ κόσμου, ἐνῶ εἶναι μόνο ὄργανο λογικῆς σύνθεσης τῆς ἐμπειρίας, ὄργανο πνευματικῆς ἁρμονίας και κοσμικῆς δημιουργίας, πηγὴ τῶν παγκοσμίων και αἰωνίων νόμων τῆς φύσης και τῆς ἐλευθερίας (τῆς μεταφ. τῆς φύσης και τῆς μεταφ. τῶν ἡθῶν).

Πηγὴ τῆς πλάνης αὐτῆς τῆς δογματικῆς φιλοσοφίας, σύμφωνα με τὶς θεωρίες τοῦ Κάντ, εἶναι ἡ ὑπερβατικὴ φαινομενικότητα, ποὺ ἀναπτύξαμε, τοῦ καθαρῶν θεωρητικοῦ λόγου. Με τὴ φαινομενικότητα αὐτὴ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα πέφτει σὲ μιὰ σειρά σφαλερῶν διαλεκτικῶν ἢ σοφιστικῶν συλλογισμῶν στὴν περιοχὴ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας και ὅλη ἡ δογματικὴ μεταφυσικὴ στηρίζεται ἀπάνω σὲ τέτοιους συλλογισμοὺς ἢ σοφισμοὺς.

Ἡ ὑπερβατικὴ φαινομενικότητα τοῦ καθαρῶν θεωρητικοῦ λόγου, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι στὸ βάθος ὅλης τῆς δογματικῆς ὄντολογικῆς μεταφυσικῆς τῆς προκλατιανῆς ἐποχῆς. Ἡ θεωρητικὴ ψυχολογία, ἡ θεωρητικὴ κοσμολογία, ἡ θεωρητικὴ θεολογία στηρίζονται ἀπάνω σὲ σειρά διαλεκτικῶν συλλογισμῶν ἢ σοφισμῶν.

Ἡ θεωρητικὴ ψυχολογία στηρίζεται σ' ἓνα διαλεκτικὸ συλλογισμό, ποὺ ὁ Κάντ ὀνομάζει ψυχολογικὸ παραλογισμό και ποὺ ὀφείλεται στὴν ὑπερβατικὴ φαινομενικότητα, πὼς ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἔχει τὴ δύναμη ἀπὸ τὴν ὑπερβατικὴ ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου τοῦ γνωρισμοῦ τοῦ κόσμου, ὡς ὑπερβατικὴ ἰδέα, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, (ἀπόλυτη λογικὴ συνθετικὴ ἐνότητα ὅλης τῆς ἀπειρης σειρᾶς τῶν γνωστικῶν ὄρων τῆς γνώσης τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν κόσμο και τῶν συνειδησιακῶν καταστάσεων τῆς ὑπερβατικῆς αὐτοσυνείδησης τοῦ Ἐγὼ ποὺ γνωρίζει τὸν κόσμο), νὰ ὑψωθῆ θεωρητικὰ στὴν ἀπόλυτη ἀντικειμενικὴ ἐνότητα τοῦ Ἐγὼ και τῆς ὑπερβατικῆς αὐτοσυνείδησης και νὰ συλλάβῃ τὴ συνείδηση αὐτὴ, δηλαδὴ τὴν ἀπλή, ἀύλη, πνευματικὴ και ἀθάνατη ψυχὴ, ὄχι ὡς ὑπερβατικὴ ἰδέα, ἀλλ' ὡς ὑπερβατικὴ οὐσία και πραγματικότητα, χωρὶς καμμιά πνευματικὴ ἐνόραση τῆς ἀπόλυτης αὐτῆς ἐνότητας.

Ἡ θεωρητικὴ κοσμολογία θεμελιώνεται ἐπίσης σὲ σειρά διαλεκτικῶν συλλογισμῶν, ποὺ ὁ Κάντ ὀνομάζει ἀντινομίες τοῦ καθαρῶν λόγου και ποὺ στηρίζονται στὴν ὑπερβατικὴ φαινομενικότητα, πὼς τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα εἶναι σὲ θέση νὰ ὑψωθῆ γνωστικὰ ἀπὸ τὶς κοσμολογικὲς ὑπερβατικὲς ἰδέες τῆς ἀπόλυτης λογικῆς συνθετικῆς ἐνότητας ὅλων τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου στὴν ἀπόλυτη και ἀπροσδιόριστη συνθετικὴ ἐνότητα τῶν ὄντων αὐτῶν, ὄχι ὡς φαινομένων, ἀλλ' ὡς καθαυτὸ ὄντων, και νὰ συλλάβῃ θεωρητικὰ τὸ ἀπειρο τοῦ κόσμου στὴν ἀπόλυτη ἀντικειμενικὴ πραγμα-

τικότητά του, χωρίς νύχη καμμιὰ πνευματικὴ ἐνόραση τῆς ἀντικειμενικῆς αὐτῆς ἐνότητος τοῦ κόσμου.

Τέλος ἡ θεωρητικὴ ἢ ὑπερβατικὴ θεολογία θεμελιώνεται ἐπίσης ἀπάνω σ' ἓνα διαλεκτικὸ συλλογισμό, πού ὁ Κάντ ὀνομάζει ἰδανικὸ τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ πού στηρίζεται στὴν ὑπερβατικὴ φαινομενικότητα, πὼς ὁ ἀνθρώπινος νοῦς μπορεῖ ἀπὸ τὴν ὑπερβατικὴν ἰδέα τῆς ἀπόλυτης συστηματικῆς καὶ λογικῆς συνθετικῆς ἐκότητος τῆς ἀπειρης σειρᾶς ὄλων τῶν ἀναγκαίων ὄρων τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν φαινομένων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου νὰ ὑψωθῇ θεωρητικὰ στὴν ἀπόλυτη ἀντικειμενικὴ ἐνότητα ὄλων τῶν ἀναγκαίων ὄρων τῶν κοσμικῶν φαινομένων, δηλαδὴ στὴν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα τοῦ ὑπερτάτου πνευματικοῦ ὄντος, τοῦ θεοῦ, ὡς ἀρχῆς ὄλου τοῦ κόσμου.

Τὸ κύριο ἔργο τῆς Ὑπερβ. Διαλεκτικῆς εἶναι ἡ κριτικὴ, στὸ φῶς τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς γνωσιολογίας τοῦ Κάντ, τῆς ὄντολογικῆς μεταφυσικῆς τῆς προκαντιανῆς ἐποχῆς καὶ τῶν ἰδεῶν τῆς δογματικῆς φιλοσοφίας ἀπάνω στὰ ὑψηλότερα φιλοσοφικὰ προβλήματα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τὰ μεταφυσικὰ προβλήματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ κριτικὴ ἀποκάλυψη τῆς ὑπερβατικῆς φαινομενικότητος τοῦ καθαροῦ θεωρητικοῦ λόγου καὶ στοὺς τρεῖς κλάδους τῆς δογματικῆς ὑπερβατικῆς μεταφυσικῆς (Ὑπερβ. ψυχολογίας, Ὑπερβ. κοσμολογίας καὶ Ὑπερβ. θεολογίας).

Ἡ ἀνάλυση τῆς κριτικῆς αὐτῆς εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ γενικὸ πλαίσιο καὶ τὰ ὄρια τῆς μελέτης αὐτῆς. Περιοριζόμεσθε μόνο μὲ λίγα λόγια νὰ εἰποῦμε, ὅτι ἡ Ὑπερβ. Διαλεκτικὴ εἶναι ἡ πιὸ βαθιὰ καὶ πιὸ αὐστηρὴ καὶ ἀμείλικτη, ἡ πιὸ φωτεινὴ καὶ πιὸ ἀποκαλυπτικὴ κριτικὴ ὄλων τῶν θεμελιακῶν δογμάτων καὶ ἀρχῶν τῆς δογματικῆς μεταφυσικῆς. Ἡ κριτικὴ τοῦ Κάντ, μοναδικὴ σ' ὅλη τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ὄλου τοῦ κόσμου καὶ ὄλων τῶν ἐποχῶν, ὑψηλὴ, μεγαλόπρεπη, ὑπερθαυμαστή, φωτίζει μὲ τὸ φῶς τοῦ κριτικοῦ νοῦ τὰ μεγάλα κι' αἰώνια μεταφυσικὰ προβλήματα τῆς ζωῆς, ἀποκαλύπτει τὰ σφάλματα καὶ τὶς φαινομενικότητες τῆς δογματικῆς θεωρητικῆς μεταφυσικῆς, γκρεμίζει τὰ πνευματικὰ εἰδῶλα αἰώνων καὶ διαλύει τὰ θεωρητικὰ σκοτάδια καὶ τὶς μεταφυσικὰς πλάνες ὄλης τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὸ γενικὸ συμπέρασμα τῆς κριτικῆς αὐτῆς τοῦ Κάντ εἶναι τὸ συμπέρασμα, πὼς ὅλη ἡ δογματικὴ μεταφυσικὴ θεμελιώνεται ἀπάνω στὴν ὑπερβατικὴ φαινομενικότητα τοῦ θεωρητικοῦ λόγου, στὴ σύγκριση τῶν ὀρίων τῆς διάνοιας καὶ τοῦ λόγου καὶ τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ὑπερβατικῶν γνώσεων, στὴν πλάνη πὼς τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἔχει τὴ γνωστικὴ δύναμη νὰ ξεπεράσῃ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τὰ ὄρια τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐμπειρίας καὶ νὰ γνωρίσῃ θεωρητικὰ τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον τῶν ὑπερβατικῶν οὐσιῶν. Μὲ τὴν πλάνη αὐτὴ ὁ ἀνθρώπινος λόγος ταυτίζει τὸ «φαινόμενο» καὶ τὸ «καθ'αυτὸ ὄν», δὲ διακρίνει τὸν αἰσθητὸν καὶ τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον καὶ θεωρεῖ τὶς ὑπερβατικὰς ἰδέας, ὄχι ὡς καθαρὰς πνευματικὰς συνθετικὰς μορφὰς καὶ ὡς κανονιστικὰς ἀρχὰς τοῦ καθαροῦ λόγου στὴν ἐνδοκοσμικὴ ἐφαρμογὴ του, ἀλλ' ὡς ὑπερβατικὰς (transzendente) καὶ οὐσια-

στικὲς ἀρχὲς τῶν ὑπερβατικῶν ὄντων τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου, τὰ ὅποια φαντάζεται πὼς ἔχει τὴ δύναμη νὰ συλλάβῃ πνευματικὰ καὶ γνωρίσῃ μὲ καθαρὰς θεωρητικὲς γνώσεις.

Οἱ πρῶτες ἀρχὲς τῆς δογματικῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας, οἱ θεωρίαι γιὰ τὴν ἀθανασία, τὴν ἐλευθερία καὶ τὸ θεό, κατὰ τὸν Κάντ, στηρίζονται ἀπάνω στὴν ἴδια ὑπερβατικὴ φαινομενικότητα τοῦ καθαροῦ θεωρητικοῦ λόγου. Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, κατὰ τὸν Κάντ, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς καθαρῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας δὲν μπορεῖ νὰ γῆ παρὰ μόνο ὑπερβατικὲς ἰδέες τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθάνατης ψυχῆς καὶ τοῦ θεοῦ, καὶ ποτὲ θεωρητικὲς ὑπερβατικὲς γνώσεις. Οἱ οὐσίαι τοῦ θεοῦ, τῆς ἀθάνατης ψυχῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας εἶναι ὑπερβατικὲς (transzendent) καὶ ἀσύλληπτες γιὰ τὸ θεωρητικὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρώπινος λόγος γνωρίζει θεωρητικὰ μόνο τὸν κόσμο τῶν αἰσθητικῶν μορφῶν ἢ φαινομένων, ἀγνοεῖ ὅμως ἀπόλυτα τὸν κόσμο τῶν ὑπερβατικῶν οὐσιῶν. Ἡ μόνη δυνατὴ θεωρητικὴ γνώση γιὰ τὸν ἀνθρώπο, ὡς καθαρὴ καὶ ἀπόλυτη ἐπιστημονικὴ γνώση τοῦ κόσμου, εἶναι ἡ ἐμπειρία, τῆς ὁποίας τὰ ὄρια ἐκτείνονται μόνο στὸν αἰσθητό ἢ φυσικὸ κόσμο. Ὁ λόγος, ὡς καθαρὴ πνευματικὴ αὐτενέργεια ἀπόλυτα ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, εἶναι πηγὴ μόνο ἐμπειρικῶν γνώσεων, ὡς καθαρῶν πνευματικῶν συνθέσεων τῶν ἐνοράσεων καὶ τῶν κατηγοριῶν σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχαί ἀρχὲς τῆς καθαρῆς διάνοιας, καὶ ὑπερβατικῶν ἰδεῶν, ὡς πνευματικῶν συνθέσεων καὶ λογικῶν συστηματοποιήσεων τῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων καὶ ὡς κανονιστικῶν καὶ νομοθετικῶν ἀρχῶν τοῦ καθαροῦ λόγου στὴν ἐνδοκοσμικὴ ἐφαρμογὴ του μέσα στὴν ἠθικὴ ζωὴ τοῦ κόσμου, ὄχι ὅμως ὡς ὑπερβατικῶν γνώσεων τῶν ὑπερβατικῶν οὐσιῶν τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου. Ὁ θεωρητικὸς λόγος δὲν ἔχει τὴ γνωστικὴ δύναμη νὰ συλλάβῃ καὶ γνωρίσῃ τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμο τῶν ὑπερβατικῶν νοητῶν οὐσιῶν, γιὰ τὴν ἡ θεωρητικὴ γνώση τοῦ νοητοῦ κόσμου, κατὰ τὸν Κάντ, προϋποθέτει τὴν πνευματικὴν ἐνόραση τοῦ κόσμου αὐτοῦ. Τὸ ἀνθρώπινο ὅμως πνεῦμα δὲν ἔχει τὴ δύναμη τῆς πνευματικῆς θεωρίας καὶ τῶν πνευματικῶν ἐνοράσεων τῶν πνευματικῶν οὐσιῶν τοῦ νοητοῦ κόσμου. Πνευματικὲς ἐνοράσεις τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου τῶν ὑπερβατικῶν πνευματικῶν οὐσιῶν, κατὰ τὸν Κάντ, ἔχει μόνο τὸ ὑπέρτατο καὶ ἀπόλυτο πνευματικὸ ὄν, ὁ ἀρχέτυπος νοῦς (intellectus archetypus), ὁ θεός!

Ὁ καθαρὸς θεωρητικὸς λόγος δὲν μπορεῖ, οὔτε νὰ βεβαιώσῃ ἀπὸ τὴν ἀποψὴ του καὶ σὲ μιὰ θετικὴ ἐννοια, ἀλλ' οὔτε καὶ ν' ἀρνηθῇ τὴν οὐσία τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου καὶ συνεπῶς τὴν ὑπερβατικὴν πραγματικότητα καὶ οὐσία τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ. Αὐτὸ εἶναι τὸ γενικώτατο συμπέρασμα τῆς Ὑπερβατικῆς Διαλεκτικῆς καὶ ὅλης τῆς Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου.

Τὸ συμπέρασμα αὐτό, μὲ πρώτη ματιά, δὲν ἱκανοποιεῖ βέβαια ἀπόλυτα τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ποὺ ἀπ' τὴ φύση του τείνει νὰ ξεπεράσῃ τὰ πεπερασμένα ὄρια τῆς ἐμπειρίας καὶ νὰ ὑψωθῇ στὸ ἀπόλυτο καὶ νὰ γνωρίσῃ τὴν

οὐσία τοῦ κόσμου.¹ Ἐν τῷ συμπέρασμα ὅμως αὐτὸ ἔχει τὸ καλὸν, ὅτι συντρίβει τὸν ὑλισμὸν. Ὁ κριτικισμὸς γκρεμίζει καὶ τὸ δογματικὸν ἰδεαλισμὸν καὶ τὸ δογματικὸν ὑλισμὸν. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ κριτικὴ φιλοσοφία πραγματοποιεῖ τὸ μεγάλο σκοπὸν τῆς, πὺν ἐτόνισε ὁ Κάντ στὸν πρόλογο τῆς δεύτης ἐκδοσης τῆς Κ. Κ. Λ., τὴν λύτρωση τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος ἀπὸ τὸν ὑλισμὸν. Στὸ φῶς τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ ὁ ὑλισμὸς (καὶ συνεπῶς ὁ ἀθεϊσμός) δὲν μπορεῖ νὰ σταθῇ ποτὲ ὡς μεταφυσικὴ κοσμοθεωρία καὶ ἐρμηνεία τοῦ σύμπαντος. Ὁ Καντιανισμὸς συντρίβει καὶ ἐκμηδενίζει τελείως τὸν ὑλισμὸν. Καὶ αὕτη εἶναι μιὰ ἀπὸ τὰς ὑψηλότερας ὑπηρεσίας τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς πολεμικῆς τοῦ Κάντ ἐναντίου τοῦ δογματισμοῦ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. Κάθε ὑλιστικὴ κοσμοθεωρία ὕστερ' ἀπὸ τὴν κριτικὴν τοῦ καθαρῦ λόγου φανερώσει τελείαν ἀγνοίαν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ. Πῶς νὰ σταθῇ ὁ ὑλισμὸς ὡς κοσμοθεωρία πρέπει πρῶτα νὰ γκρεμισθῇ ἐπιστημονικὰ ὁ ὑπερβατικὸς ἰδεαλισμὸς τοῦ Κάντ. Ὡς τὴν ὥρην ὅμως δὲν ἔχει ξεπεραστῆ ἀπὸ ὑλιστικὴν ἀποψιν ἡ γνωσιοθεωρία τοῦ Κάντ καὶ ἡ κριτικὴ τῆς θεωρίας τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ. Ἡ γνωσιοθεωρητικὴ φιλοσοφία ὅλου τοῦ κόσμου ὕστερ' ἀπὸ τὴν Κριτικὴν τοῦ καθαρῦ λόγου βιάζεται στουὺς δρόμους, πὺν τῆς ξάνοιξε καὶ τῆς προσδιώρισε ἡ φιλοσοφικὴ σκέψιν τοῦ Κάντ. Ὁ ὑπερβατικὸς ἰδεαλισμὸς τοῦ Κάντ μένει ὡς σήμερον ἀπόλυτα ἀκλόνητος. Καὶ ὅσο δὲν ἀναιρεῖται ἐπιστημονικὰ ὁ ὑπερβατικὸς ἰδεαλισμὸς τοῦ Κάντ ὁ ὑλισμὸς οἰκοδομεῖ στὸ κενόν.

Καὶ ἡ Ὑπερβατικὴ συνεπῶς Διαλεκτικὴ θεμελιώνει τὸν ὑπερβατικὸν ἰδεαλισμὸν τῆς Ὑπερβατικῆς Αἰσθητικῆς καὶ τῆς Ὑπερβατικῆς Ἀναλυτικῆς.

Στὸ μεγάλον καὶ κεντρικὸν πρόβλημα τῆς Ὑπερβατικῆς Διαλεκτικῆς, τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τῶν συνθετικῶν κρίσεων a priori στὴν περιοχὴ τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς δυνατότητας τῆς μεταφυσικῆς ὡς θεωρητικῆς ἐπιστήμης τοῦ υπεραισθητοῦ κόσμου, ὁ Κάντ ἀπαντᾷ ἀρνητικὰ. Ἡ θεμελίωσις τῆς μεταφυσικῆς ὡς ἐπιστήμης τοῦ ὑπερβατικοῦ κόσμου τῶν νοητῶν οὐσιῶν, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατη. Καὶ εἶναι ἀδύνατη ἡ μεταφυσικὴ ὡς θεωρητικὴ ἐπιστήμη, γιατί δὲν εἶναι δυνατὸς στὴν περιοχὴ τῆς οἰ συνθετικῆς κρίσεως a priori. Ὁ καθαρὸς λόγος κανονίζει τὴν διάνοιαν, ὁργανώνει τὸν κόσμον τῆς ἐμπειρίας, θέτει τὴν πνευματικὴν ἁρμονίαν μέσ' στὸ αἰσθητὸν σύμπαν, δὲ γνωρίζει ὅμως τὸν υπεραισθητὸν κόσμον. Ὁ καθαρὸς λόγος εἶναι πηγὴ μόνον ὑπερβατικῶν ἰδεῶν, οἱ ὑπερβατικὲς ὅμως ἰδέες, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, εἶναι ἀναλυτικὲς κρίσεις καὶ ὄχι συνθετικὲς κρίσεις a priori. Οἱ συνθετικὲς κρίσεις προϋποθέτουν πάντα τὶς ἐνοράσεις τῶν ἀντικειμένων καὶ συνεπῶς ὑλικὸν περιεχόμενον.

1. Ἐν τῷ συμπέρασμα αὐτὸ δὲν εἶναι καὶ τὸ ὀριστικὸν συμπέρασμα τῆς ὅλης Καντιανῆς φιλοσοφίας. Ὅπως θὰ ἰδοῦμε παρακάτω ὁ Κάντ στὴν ἠθικὴν του θεολογίαν ἀποδείχνει μὲ ἠθικὰς ἀποδείξεις τὴν ὑπαρξιν τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ. Ὅτι ὁ Κάντ μᾶς ἀρνιέται μὲ τὸ θεωρητικὸν λόγον—καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ θετικὴ ἐννοία τοῦ υπεραισθητοῦ—μᾶς τὸ δίνει μὲ τὸν καθαρὸν ἠθικὸν λόγον.